

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

ЧЕРНЕГА О. Б.

доктор економічних наук

ОРЛОВА В. О.

кандидат економічних наук

БОЧАРОВА Ю. Г.

кандидат економічних наук

Донецьк

Сьогодні беззаперечним є факт, що стан та особливості розвитку підприємництва є як одним із найважливіших факторів, так і одним із критеріїв економічного зростання та розвитку країни в умовах глобалізації. Закономірно, що це привертає увагу представників наукової спільноти до проблеми розвитку підприємництва. Однак, незважаючи на активізацію наукових досліджень у даному напрямку, фундаментальне значення існуючих робіт для розвитку теорії підприємництва, сьогодні існує ще багато аспектів даного феномену, яким не було приділено достатньої уваги, але які мають важливе значення для розуміння механізмів та особливостей його розвитку у різних країнах світу. Одним із таких аспектів є цивілізаційний потенціал розвитку підприємництва, під яким доцільно розуміти сукупність наявних і латентних властивостей цивілізації як соціально-економічної системи вищого порядку, які відтворюються на індивідуальному та груповому рівнях, сприяють або чинять перешкоди на шляху розвитку підприємництва та визначають його особливості.

Ураховуючи все зазначене вище, *метою* статті є визначення особливостей цивілізаційного потенціалу розвитку підприємництва України.

Становлення та розвиток підприємництва є одним із пріоритетних завдань та вимог розвитку української економіки. Однак, незважаючи на пріоритетність даного завдання та його актуальність, сучасні українські реалії фіксують ряд проблем, які стоять на заваді як розвитку підприємництва в цілому, так і сприйнятті його як джерела довгострокового економічного зростання та розвитку, оскільки за визначенням Патрікофа А. та Сандерленд Дж. [1] та інших дослідників [2], підприємство в Україні, як і в більшості країн, що розвиваються, приймає переважно форму «змушеного підприємництва», яке, на відміну від «можливісного підприємства», є неспроможним у довгостроковому періоді виступати каталізатором інноваційних процесів, подальших структурних зрушень в економіці, оскільки орієнтоване на отримання лише швидкого доходу та не забезпечує достатнього рівня реінвестування капіталу.

Як засвідчують результати дослідження [3], найчастіше українців займає підприємницькою діяльністю спонукає прагнення до забезпечення високого рівня власного добробуту (73,5% респондентів); прагнення до самостійності та незалежності у діях (41,25% респондентів); безробіття, неможливість працювати за колишнім місцем роботи (33,25%)*. Лише 27% респондентів мотивом підприємництва називають прагнення мати пристойний імідж, соціальний статус у суспільстві; 26,25% – потребу в реалізації своїх здібностей, 21,5% – властивість характеру, потяг душі, 13,25% – прагнення до легкої праці, що дає значні та швидкі результати – 13,25%; потреба зробити кар'єру – 14,25%, інтерес до

* Сумарна частка розподілу альтернативних варіантів відповідей серед респондентів перевищує 100%, оскільки за умовами проведення даного опитування кожен респондент міг обрати декілька варіантів відповідей.

економічної творчості, інноваційної діяльності, новинок – 14,75%; прагнення влади – 8,25%; прагнення принести користь суспільству – 2,75%.

Наявність зазначених проблем розвитку підприємства як в Україні, так і в інших країнах, що розвиваються, значною мірою пов'язана з цивілізаційними настановами, адже саме приналежність до певної цивілізації визначає найбільш типові стимули та мотиви діяльності, впливає на критерії та рівень її ефективності, на інституційне середовище розвитку бізнесу та ін. Як зазначають автори роботи [4], такий вплив пов'язаний із тим, що саме цивілізаційна приналежність визначає відношення до певної релігії, відношення до життя, дружби, сім'ї, свободи, праці, ресурсів, схильність до ризику та змін, відношення до часу, власності та багатства (бідності), влади та рівень толерантності і, як наслідок, обумовлює специфіку та домінуючі у країні права, типи, форми та види власності; особливості та форми реалізації (задоволення) економічних інтересів; рівень економічної диференціації, розвитку людського капіталу, довіри у суспільстві та бізнесі, трансакційних витрат суб'єктів господарювання; форми взаємодії між суб'єктами господарювання; домінуючі стратегії організаційного розвитку; принципи та методи планування та управління діяльністю підприємств та ін.

Відповідно до результатів дослідження [4], якщо порівняти всі три моделі цивілізацій: *західну* (США, Австралія, Великобританія, Нідерланди, Нова Зеландія, Італія, Бельгія, Данія, Франція, Швеція, Ірландія, Норвегія, Швейцарія, Німеччина, Південна Африка, Фінляндія, Польща), *пограничну* (Чехія, Австрія, Угорщина, Ізраїль, Іспанія, Україна, Індія) та *східну* (Аргентина, Японія, Іран, Ямайка, Росія, Бразилія, Єгипет, Ірак, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Туреччина, Уругвай, Греція, Філіппіни, Мексика, Ефіопія, Кенія, Португалія, Танзанія, Замбія, Малайзія, Гонконг, Чилі, Ки-

тай, Гана, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Таїланд, Ель Сальвадор, Південна Корея, Тайвань, Перу, Коста-Ріка, Індонезія, Пакистан, Колумбія, Венесуела, Панама, Еквадор, Гватемала), то найбільшим потенціалом розвитку підприємництва характеризується західна модель цивілізації, а найменшим – східна.

Переваги західної цивілізаційної моделі заключається в порівняно більш високому рівні індивідуалізму (відображає цінність інтегрованості індивідууму у суспільство) та більш низькому рівні неприйняття невизначеності (відображає відношення суспільства та окремих його членів до невизначеності або ступінь небезпеки, яка на думку окремих суспільств пов'язана із незнайомими ситуаціями, визначає схильність до ризику та змін), ніж в інших моделях цивілізацій (*рис. 1*), а це, як стверджував ще Шумпетер Й. [5], є найважливішими умовами для підвищення підприємницької активності.

Приналежність України до пограничної моделі цивілізації, наявність системи цінностей, що має більше спільних ознак із моделлю західної цивілізації, ніж зі східною, дозволяє стверджувати, що країна має значний цивілізаційний потенціал розвитку підприємництва, однак, у той же час гетерогенність і, як наслідок, відсутність усвідомлення приналежності до певної спільноти, функціонування у континуумі якісно нестійких станів, що притаманні даній моделі цивілізації, а також тривалий період розвитку України у складі СРСР, визнання «проросійської політики» як головної домінанти та стратегічного курсу країни, не дозволяє реалізувати даний потенціал повною мірою. Саме це обумовлює формування несприятливих для розвитку бізнесу інститутів та мотиваційних механізмів. До аналогічних висновків приходять й автори роботи [6] стверджуючи, що «...хоча більшість громадян вірить у примат приватної власності, хоче чесною економічною конкуренції та адаптуватися до умов вільного ринку,

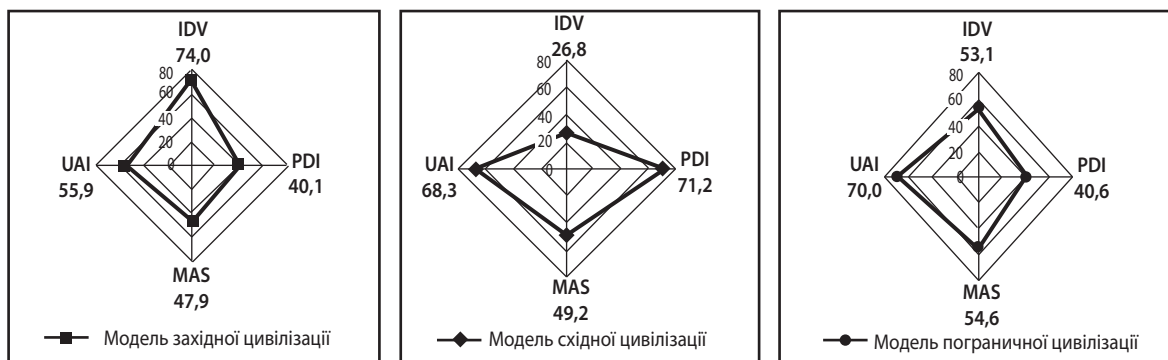

Рис. 1. Інтегральна кількісна характеристика систем цінностей моделей цивілізацій [4]

Примітки: IDV – індивідуалізм, PDI – дистанція влади, MAS – маскулінність, UAI – неприйняття невизначеності.

Модель західної цивілізації: США, Австралія, Великобританія, Нідерланди, Нова Зеландія, Італія, Бельгія, Данія, Франція, Швеція, Ірландія, Норвегія, Швейцарія, Німеччина, Південна Африка, Фінляндія, Польща;
модель пограничної цивілізації: Чехія, Австрія, Угорщина, Ізраїль, Іспанія, Україна, Індія;
модель східної цивілізації: Аргентина, Японія, Іран, Ямайка, Росія, Бразилія, Єгипет, Ірак, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Туреччина, Уругвай, Греція, Філіппіни, Мексика, Ефіопія, Кенія, Португалія, Танзанія, Замбія, Малайзія, Гонконг, Чилі, Китай, Гана, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Таїланд, Ель Сальвадор, Південна Корея, Тайвань, Перу, Коста-Ріка, Індонезія, Пакистан, Колумбія, Венесуела, Панама, Еквадор, Гватемала.

українці досі перебувають у полоні радянських стереотипів...». Як наслідок, незважаючи на значний цивілізаційний потенціал розвитку підприємництва в Україні:

1) сформоване несприятливе для розвитку бізнесу середовище. За оцінками Всесвітнього банку та Міжнародної фінансової корпорації [7], Україна входить до 100 найменш сприятливих для розвитку бізнесу країн та стабільно погіршує свій рейтинг. Якщо у 2006 р. Україна займала 124 місце за рівнем «легкості ведення бізнесу» серед 175 країн, що аналізувалися, то у 2012 р. – 152 місце із 183 країн;

2) населення України до сих пір (після 20 років трансформацій) демонструє досить суперечливе ставлення до підприємництва. Як засвідчують результати дослідження Інституту соціології НАН України [8], більшість населення – у середньому 31,5% респондентів – скоріше схвалюють розвиток приватного підприємництва, ніж ні або не може однозначно висловити свою позицію до цього питання – в середньому 26,1% респондентів (для порівняння, у середньому 7,3% респондентів – зовсім не схвалює розвиток приватного бізнесу, 11,7% – скоріше не схвалює, 21,4% – цілком схвалюють, 1,95% – не відповідали). При цьому більшість населення – у середньому 42,9% респондентів – бажає працювати на приватних підприємств (для порівняння, зовсім не бажає або скоріше не хоче – 41,5% респондентів, неоднозначну позицію («важко відповісти») займає 15,5% респондентів); довіряє керівникам приватних підприємств – 42,9% респондентів (для порівняння, не довіряє – 41,5% респондентів, займає неоднозначну позицію («важко відповісти») – 15,5%); має намір або бажання відкрити власну справу – 46,1% респондентів (для порівняння, 40,1% респондентів – немає бажання відкривати власну справу, 13,7% респондентів – не можуть визначитися).

ВИСНОВКИ

Для усунення означених проблем і забезпечення ефективного використання цивілізаційного потенціалу розвитку підприємництва України необхідно використовувати селективний підхід до вибору механізмів його підтримки. Механізм повинен, перш за все, бути спрямований на формування особистої ініціативи, зменшення негативного ставлення до ризиків та інновацій, позитивного відношення до підприємництва в цілому та підприємців, зокрема. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Nelson J.** Building linkages for competitive and responsible entrepreneurship [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Publications/Pub_free/Building_linkages_for_competitive_and_responsible_entrepreneurship.pdf
2. Офіційний сайт проекту Global Entrepreneurship Monitor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gemconsortium.org/>
3. **Ноур А. М.** Зв'язок розшарування за матеріальним становищем та нерівності за доходами зі ставленням населення України до підприємництва [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2010_4/71-84.pdf.

4. **Чернега О. Б.** Конкурентоспроможність національної економіки: цивілізаційні виміри та особливості управління в умовах глобалізації / [О. Б. Чернега, Ю. Г. Бочарова ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України]. – Донецьк : Видавництво «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2011. – 348 с.

5. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Шумпетер Й. ; пер.с англ. под ред. В. С. Автономова. – М. : Директмедиа Паблшинг, 2008. – 401 с.

6. Ставлення українців до бізнесу: у полоні радянських стереотипів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/46/34/nl_ukr_20070618_0368.pdf

7. Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>

8. Українське суспільство 1992 – 2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – 636 с.

9. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.